

УДК 346.5: 346.9

*Н. М. Корчак***ПРИМУСОВИЙ ПОДІЛ В ОХОРОНЮВАЛЬНО-ПРАВОВОМУ
РЕГУЛЮВАННІ ВІДНОСИН У СФЕРІ КОНКУРЕНЦІЇ**

Право бути учасником ринкового процесу змагання (учасником добросовісної конкуренції) є одним з елементів правового статусу суб'єкта господарювання. За справедливим зауваженням І.А. Шкареденка, зворотною стороною права на конкуренцію виступають відповідальність підприємця за законність і безпеку своєї діяльності та повага аналогічного права іншого підприємця на вільне ведення промислу, недопустимість недобросовісної конкуренції та монопольних зловживань [18, с. 14].

Серед охоронних засобів захисту за правопорушення у сфері конкуренції виокремлюються заходи юридичної відповідальності та заходи захисту. Однак як на законодавчому, так і на теоретичному рівнях мають місце окремі випадки їх отождолення. Звідси – розуміння всіх санкцій за правопорушення у сфері конкуренції, у тому числі примусового поділу, в якості заходів господарсько-правової відповідальності.

Серед науковців, які у своїх дослідженнях торкалися питань, пов'язаних із застосуванням примусового поділу за зловживання суб'єктом господарювання монопольним (домінуючим) становищем на ринку, відсутня однаковість у поглядах щодо правової природи цієї санкції – її належності до заходів відповідальності або заходів захисту. Ідеться, зокрема, про роботи вітчизняних (О.О. Бакалінської, О.В. Безуха, С.С. Валітова, О.Т. Зими, Д.М. Лук'янець, С.Б. Мельник, Н.О. Саніахметової, І.І. Туйськ, І.А. Шуміло) та російських (Є.Ю. Борзіло, П.М. Владимірової, Т.Ю. Заріпової, П.В. Каменєвої, Н.Ю. Четвергової, І.А. Шкареденка) представників юридичної науки.

Мета статті обумовлена необхідністю дослідження правової природи примусового поділу як різновиду адміністративно-господарських санкцій та визначення його місця у внутрішній організації правоохоронного механізму регулювання відносин у сфері конкуренції.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети наведемо основні наукові позиції щодо визначення місця примусового поділу у внутрішній організації правоохоронного механізму.

Наразі поширеним є розуміння примусового поділу як санкції та як самостійного засобу (заходу) господарсько-правової відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції. Зокрема, за результатами детального дослідження системи антимонопольних правоохоронних засобів до заходів відповідальності І.І. Туйськ відносить накладення штрафу та примусовий поділ монопольних утворень [16, с. 7–9]. Аналогічні погляди щодо окресленої проблеми висловили Н.О. Саніахметова [15, с. 114], С.Б. Мельник [13, с. 150], С.С. Валітов [4, с. 199–200], О.В. Безух [2, с. 252–253].

Наприклад, на думку окремих російських науковців, примусовий поділ/виділення слід розглядати як захід цивільно-правової відповідальності (П.М. Владимиrowa) [6, с. 146–147] або як новий вид відповідальності (Т.Ю. Заріпова) [7, с. 145].

В якості лише додаткового заходу відповідальності у сфері економічної конкуренції (додаткового заходу примусу) розглядає примусовий поділ О.О. Бакалінська [1, с. 270–271]. Д. М. Лук'янець вважає, що примусовий поділ як додатковий захід відповідальності може застосовуватися виключно разом із накладенням штрафу [12, с. 80]. Не вдаючись до постійної наукової дискусії навколо питання співвідносності понять «відповідальність» та санкція», з останнім твердженням важко погодитися з огляду на відсутність прямих приписів щодо одночасного застосування штрафу й примусового поділу за зловживання суб'єктом господарювання своїм монопольним (домінуючим) становищем на ринку. Більше того, якщо взяти до уваги зміст ч. 1 ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції» та її структурні елементи («органи Антимонопольного комітету України мають право прийняти рішення» (диспозиція), «якщо суб'єкт господарювання зловживає монопольним (домінуючим) становищем на ринку» (гіпотеза), «про примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне (домінуюче) становище» (санкція)), доходимо висновку, що примусовий поділ може бути предметом окремого рішення антимонопольного органу.

Натомість О.Т. Зима взагалі пропонує розглядати примусовий поділ монопольного утворення, штраф, вилучення незаконно отриманої виручки, безоплатне вилучення товарів із неправомірно використаним позначенням або копій виробів іншого суб'єкта господарювання, офіційне спростування за рахунок порушника поширених ним неправдивих, неточних або неповних відомостей як різновид адміністративних стягнень, що застосовуються до юридичної особи завжди спираються спитаються на санкції [8, с. 113, 120, 142].

І навпаки, намагаючись провести розмежування між заходами захисту та заходами відповідальності, І.А. Шуміло серед останніх, як і серед заходів захисту, примусовий поділ не згадує [19, с. 43–45, 167–168]. Вочевидь, можна припустити, що з мотивів обережності примусовий поділ імовірно відноситься нею до заходів захисту, на що вказує слово «наприклад». Проте це лише наші припущення. На жаль, правова природа примусового поділу цим автором не визначена.

Вважаємо, що існуючі наразі розбіжності наукових позицій у питаннях віднесення примусового поділу до заходів відповідальності за порушення конкурентного законодавства обумовлені змістом ст. 48 Закону України «Про захист економічної конкуренції», в якій серед видів рішень, які можуть прийматися антимонопольними органами за результатами розгляду справ, зокрема, поряд із визнанням суб'єкта господарювання таким, що займає монопольне (домінуюче) становище на ринку, накладенням штрафу, вказується й на примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монопольне становище на ринку. Окрім цього, віднесення примусового поділу монопольного утворення до заходу господарсько-правової відповідальності продиктоване також, як ми вважаємо, розміщенням ст. 53 «Примусовий поділ» у розділі VIII Закону України «Про захист економічної конкуренції», який має

назву «Відповідальність за порушення законодавства про захист економічної конкуренції».

Наслідуючи законодавця та схилиючись до існуючої в науці тенденції щодо розуміння відповідальності крізь призму застосування санкцій, судові органи також «сповідують ідею» розуміння примусового поділу як заходу відповідальності. Так, у порядку інформації та для врахування в розгляді справ в одному з оглядових листів Вищий господарський суд звернув увагу, що одним із видів відповідальності за зловживання монополієм (домінуючим) становищем відповідно до ст. 53 закону (мається на увазі Закон України «Про захист економічної конкуренції») є примусовий поділ суб'єкта господарювання, що займає монополієне (домінуюче) становище [14, п. 1]. При цьому Вищий спеціалізований господарський суд наголошує, що таке зловживання згідно з п. 2 ч. 1 ст. 50 Закону України «Про захист економічної конкуренції» визнається тим порушенням, яке спричиняє передусім відповідальність, установлену законом. Зокрема, згідно з абз. 2 ч. 2 ст. 52 вказаного закону до суб'єкта, який зловживає монополієм (домінуючим) становищем на ринку, застосовуються штрафи, які за своєю природою є адміністративно-господарськими.

Якщо ж слідувати логіці законодавця та господарського суду в частині визнання примусового поділу (поряд із можливістю застосування адміністративно-господарського штрафу) в якості заходу господарсько-правової відповідальності, можна припустити, що за одне й те ж порушення, вчинене у формі зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку, суб'єкт господарювання може бути двічі притягнутий до відповідальності одного виду. На нашу думку, виникають великі сумніви щодо відповідності такої правової ситуації приписам ст. 61 Конституції України. Окрім цього, відкритим залишається питання про критерій, за яким антимонопольний орган вирішує питання про застосування відповідальності за зловживання монополієм (домінуючим) становищем у формі штрафу та/або у формі примусового поділу.

Віднесення ж відповідальності до правоохоронної сфери ні в кого на сьогодні не викликає сумніву. Однак виникає питання про співвідносність понять «санкція» та «відповідальність», і як результат – між заходами відповідальності та заходами захисту.

Наразі беззаперечним залишається розуміння санкції як структурного елемента правоохоронної норми. Заходи (межі) юридичної відповідальності вказуються в санкції правової норми. Ця теза постає зі змісту ст. ст. 217, 219 Господарського кодексу (далі – ГК) України. Однак не можна відповідальність зводити до санкції, на наше переконання. Тому солідаризуємося з позицією тих науковців, які вважають, що під час ототожнення санкції та відповідальності остання визначається як санкція за правопорушення, наслідок, передбачений нормою права на випадок її недотримання [9, с. 314; 5, с. 9].

На жаль, на законодавчому рівні всі санкції розглядаються в якості заходів відповідальності. В якості прикладу наведемо положення ст. 216 ГК України: господарсько-правова відповідальність за правопорушення у сфері господарювання визначається через застосування до правопорушників господарських санк-

цій на підставах і в порядку, передбачених цим Кодексом, іншими законами та договором. З огляду на те, що санкція як елемент правової норми може містити в собі як заходи відповідальності, так і інші заходи захисту, таке розуміння господарсько-правової відповідальності не є виправданим.

У контексті дослідження слушними є міркування О.Р. Корнілова про те, що в реальному житті юридична відповідальність виступає в якості певного виду відповідальності, а види відповідальності (мається на увазі правовідновлювальна (майнова) та штрафна (каральна)) різняться за підставами виникнення, порядком здійснення та функціями [11, с. 18–19].

З урахуванням вищевикладеного вважаємо, що примусовий поділ слід розглядати як таку санкцію, в якій міститься не захід господарсько-правової відповідальності публічно-правового характеру, а лише захід захисту тих інтересів, механізм реалізації яких відбувається в межах дії презумпції «ефективної (правомірної) конкуренції». І як зазначено в преамбулі до Закону України «Про захист економічної конкуренції», він спрямований на забезпечення ефективного функціонування економіки України на основі розвитку конкурентних відносин. Щодо форми вираження примусовий поділ є такою немайновою санкцією, котра обумовлює виникнення для монополіста організаційних ускладнень, пов'язаних з процесом його реорганізації у формі поділу за рішенням органів Антимонопольного комітету України.

Винятковий характер цього заходу захисту підкреслюється тим, що примусовий поділ насамперед застосовується для повного усунення причин порушень, вчинених суб'єктом господарювання у формі зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку, свідченням чого є положення ч. 4 ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції»: «Реорганізація здійснюється за умови усунення монополічного (домінуючого) становища цього суб'єкта господарювання на ринку».

На підтвердження нашої думки наведемо кілька фактів.

По-перше, у межах виконання покладених на органи Антимонопольного комітету України завдань вони мають право, відповідно до ст. 48 Закону України «Про захист економічної конкуренції», приймати обов'язкові до виконання рішення, зокрема про визнання вчинення порушення, про припинення та про усунення його наслідків. Однак прийняття таких рішень не завжди призводить до повного усунення причин зловживання суб'єктом господарювання своїм виключним становищем на ринку.

По-друге, в Україні застосування примусового поділу пов'язується лише з 1995 роком, коли Донецьке територіальне відділення Антимонопольного комітету України зобов'язало ЗАТ «Донмолпром» припинити правопорушення, вчинене у формі зловживання монополієм (домінуючим) становищем на ринку, а саме: нав'язування умов договору, які ставлять контрагентів у нерівне становище, нав'язування додаткових умов договору, що не відносяться до предмета договору, зокрема включення в односторонньому порядку до договорів поставки готової молочної продукції в роздрібну торгову мережу умов додаткової сплати за використання комп'ютерної техніки, придбання товарів, миття автомобілів,

амортизацію тари тощо. Під час перевірки виконання розпорядження відділенням виявилось, що умови договорів так і не були приведені у відповідність до антимонопольного законодавства. У зв'язку з цим на підставі ст. 16 Закону України «Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності» (наразі це ст. 53 Закону України «Про захист економічної конкуренції») державним уповноваженим комітетом було прийнято постанову про примусовий поділ ЗАТ «Донмолпром».

Наведений приклад скравозасвідчує, що примусовий поділ як санкція потрібно застосовувати лише за умови його ефективності та доцільності.

По-третє, примусовий поділ завжди пов'язаний із певними витратами для суб'єкта господарювання, зачіпає інтереси його працівників та/або засновників/акціонерів. Отже, з 1995 року Антимонопольний комітет України разом із Фондом державного майна, Міністерством економіки, галузевими міністерствами та відомствами почав застосовувати інші заходи непримусового характеру, пов'язані з реалізацією принципу проведення демонополізації як передумови реструктуризації чи приватизації господарюючих суб'єктів у цілому.

По-четверте, наше розуміння примусового поділу як санкції, в якій закладено саме заходи захисту конкуренції, підтверджується позицією російського законодавства. Зокрема, відповідно до ст. 38 Федерального закону № 135-ФЗ «Про захист конкуренції» в редакції від 02.07.2013 року лише суд із метою розвитку конкуренції за позовом антимонопольного органу (щодо до кредитної організації за позовом антимонопольного органу за погодженням із Центральним банком Російської Федерації) має право прийняти рішення про примусовий поділ чи виділення комерційної організації або некомерційної організації, яка здійснює діяльність, що приносить їй дохід, у разі систематичного здійснення ними монополістичної діяльності, якщо виконується сукупність умов, перерахованих у ч. 2 вказаної норми. Тому не випадково, що окремі представники російської юридичної думки примусовий поділ/виділення оцінюють не як захід відповідальності, а як правову форму демонополізації економіки та розвитку конкуренції (П.В. Каменєва) [10, с. 138], як наслідок зловживання домінуючим становищем на ринку (Н.Ю. Четвергова) [17, с. 34, 46], як особливий захід впливу на структуру ринку, яка може бути використана у випадку, коли інші засоби вжене не ефективні (Є.Ю. Борзило) [3, с. 190].

Висновки. За результатами проведеного дослідження в обсягах підготовленої нами статті є підстави стверджувати, що за правовою природою примусовий захід суб'єкта господарювання, який зловживає монополістичним (домінуючим) становищем на ринку, є публічно-правовою санкцією, за допомогою якої реалізують міри захисту сукупності інтересів у сфері конкуренції: 1) публічного інтересу, що обумовлений дією сформульованої в преамбулі до Закону України «Про захист економічної конкуренції» презумпції ефективної (правомірної) конкуренції; 2) суспільного інтересу, що обумовлений необхідністю забезпечення нормами конкурентного законодавства права споживачів на вільний вибір товарів, послуг на ринку, продавців; 3) інтересів учасників відносин у конкуренції.

Література

1. Бакалінська О.О. Конкурентне право [навч. посібник] : / О.О. Бакалінська. – К. : Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2010. – 388 с.
2. Безух О.В. Теоретичні проблеми правового регулювання відносин економічної конкуренції в Україні / О.В. Безух. – К. : Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України, 2013. – 270 с.
3. Борзило Е.Ю. Пределы осуществления гражданских прав хозяйствующими субъектами, занимающими доминирующее положение: понятие, виды и последствия нарушения (сравнительный анализ права России, США и Франции) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Е.Ю. Борзило. – М., 2005. – 220 с.
4. Валітов С.С. Конкурентне право України [навч. посібник] : / С. С. Валітов. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 432 с.
5. Васькин В.В. Гражданско-правовая ответственность / В.В. Васькин, Н.И. Овчинников, Л.Н. Рогович. – Владивосток : Издат-во Дальневосточного ун-та, 1988. – 184 с.
6. Владимірова П.М. Правовое регулирование конкуренции в Российской Федерации : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / П.М. Владимірова. – М., 2007. – 188 с.
7. Зарипова Т.Ю. Антимонопольное регулирование на рынке финансовых услуг: публичный и гражданско-правовой аспекты : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Т.Ю. Зарипова. – Казань, 2007. – 179 с.
8. Зима О.Т. Адміністративна відповідальність юридичних осіб : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / О.Т. Зима. – Х., 2001. – 164 с.
9. Иоффе О.С. Вопросы теории права / О.С. Иоффе, М.Д. Шаргородский. – М. : Госюриздат, 1961. – 380 с.
10. Каменева П.В. Правовое регулирование ограничения монополистической деятельности на рынке товаров, работ и услуг : дис. ... кан. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / П.В. Каменева. – Ростов-на-Дону, 2008. – 184 с.
11. Корнилов А.Р. Правовые процедуры института юридической ответственности : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 Теория и история права и государства; история правовых учений / А.Р. Корнилов. – Нижний Новгород, 2000. – 196 с.
12. Лук'янець Д. Правова природа і особливості відповідальності за порушення законодавства про захист економічної конкуренції / Д. Лук'янець // Підприємство, господарство і право. – 2001. – № 8. – С. 78–80.
13. Мельник С.Б. Монопольне(домінуюче) становище суб'єкта господарювання на ринку : дис. ... кандидат. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / С.Б. Мельник. – Донецьк, 2001. – 189 с.
14. Про деякі питання практики вирішення спорів, пов'язаних із застосуванням законодавства про захист економічної конкуренції : оглядовий лист Вищого господарського суду України від 25.11.2009 р. № 01-08/627 // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 1. – С. 3–4.
15. Саниахметова Н.А. Правовая защита конкуренции в предпринимательстве Украины / Н.А. Саниахметова. – Одесса : АО БАХВА, 1998. – 244 с.
16. Туйськ І.І. Антимонопольні правоохоронні засоби : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / І.І. Туйськ ; Ін-т екон.-прав. дослідж. НАН України. – Донецьк, 2003. – 19 с.
17. Четвергова Н.Ю. Правовая охрана конкурентной среды в Российской Федерации и Европейском Союзе : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Н.Ю. Четвергова ; Рос. ун-т дружбы народов. – М., 2004. – 136 с.
18. Шкареденко И.А. Правовое регулирование конкуренции и ограничение монополистической деятельности на товарных рынках по законодательству России : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / И.А. Шкареденко ; С.-Петербургский ун-т МВД. – СПб., 2001. – 198 с.
19. Шуміло І.А. Відповідальність за порушення законодавства про захист конкуренції : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / І.А. Шуміло ; Нац. юрид. академія України ім. Я. Мудрого. – Х., 2001. – 207 с.

Анотація

Корчак Н. М. Примусовий поділ в охоронювально-правовому регулюванні відносин у сфері конкуренції. – Стаття.

У статті обґрунтовується правова природа примусового поділу як санкції, в якій закладено заходи захисту інтересів у сфері конкуренції.

Ключові слова: санкція, відповідальність, примусовий поділ, заходи захисту, зловживання монопольним (домінуючим) становищем.

Аннотация

Корчак Н. Н. Принудительное разделение в охранительно-правовом механизме регулирования отношений в сфере конкуренции. – Статья.

В статье обосновывается правовая природа принудительного разделения как санкции, в которой заложены меры защиты интересов в сфере конкуренции.

Ключевые слова: санкция, ответственность, принудительное разделение, меры защиты, злоупотребление монопольным (доминирующим) положением.

Summary

Korchak N. N. Force division in the legal mechanism of adjusting relations in the field of competition. – Article.

In the article legal nature of the forced division is grounded as to approval in which the measures of defence of interests are stopped up in the field of competition.

Key words: approval, responsibility, forced division, measures of defence, monopolistic (dominant) abuse position.

УДК 347.772

О. В. Басай

ПІДСТАВИ НАБУТТЯ ПРАВ НА ТОРГОВЕЛЬНІ МАРКИ

В умовах сьогодення діяльність із надання послуг, реалізації продукції неможливо уявити без використання торгових марок, які надають змогу відокремити продукцію одних суб'єктів господарювання від інших. Торговельна марка є одним із найпоширеніших об'єктів права інтелектуальної власності, які використовуються у сфері господарської діяльності. Основною метою використання торговельних марок є індивідуалізація товарів та послуг суб'єктів господарювання. Однак в умовах сьогодення можна побачити чимало торговельних марок, які є дуже схожими зовні та використовуються для позначення тотожних категорій товарів, хоча при цьому належать різним суб'єктам господарювання. Такі співпадіння можуть бути як випадковими, так і навмисними, коли недобросовісні правовласники намагаються, використовуючи подібні до вже відомих торговельні марки, збільшити попит на власну продукцію чи послуги. У зв'язку з цим важливе значення має своєчасне та належне засвідчення добросовісним власником торговельної марки прав на неї.

Слід відзначити, що сфера використання торговельної марки впливає й на умови набуття прав на неї. При цьому важливе значення має, з одного боку, ефективний захист прав та інтересів правовласника від незаконних посягань на торговельну марку третіх осіб, а з іншого – унеможливлення зловживання правовласником належними йому правами інтелектуальної власності, що може призводити до неправомірних обмежень прав інших суб'єктів господарювання.